

“DHARAVİ – KUMBHARWADA ÇÖMLEKÇİLERİ”

Prof.Dr. Lale DİLBAŞ*

Öğr.Gör. Funda ALTIN**

ÖZET

Hindistan / Mumbai’de, Asya’nın en büyük varoşlarından biri olan Dharavi’de bugün, hayalleri zorlayacak kadar ilkel koşullarda “yaşayan” ve çömlek yaparak geçimini sürdüren yaklaşık 1500 aile vardır. Burada, daracık bir mahallenin içine sıkışmış dev boyutlarda bir seramik endüstrisi yaşar. Geleneksel temellere dayansa da, yapılan üretim tamamen günün ihtiyaçlarına yöneliktir. Bu bölgenin üretimini incelenmeye değer kılan ise, ortaya çıkan ürünler değil, insanı hayrete düşüren çalışma sistemi, koşulları ve ortamıdır.

Böylece Dharavi çömlekçiliği, insanoğlunun seramik ile kurduğu ilk birlikteliğin ilkel doğasının çağımızda belli toplumsal yapılara nasıl uyarlandığının tekrar tekrar incelenmesini gerektiren bir “durum” sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dharavi, Kumbharwada, Mumbai, Geleneksel Çömlekçilik.

* Lale DİLBAŞ, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi – GSF – Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, İzmir / TÜRKİYE

** Funda ALTIN, Öğr. Gör. , Ordu Üniversitesi – GSF – Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, Ordu / TÜRKİYE

GİRİŞ

DHARAVI

Dharavi, Hindistan'ın Maharastra Eyaleti'nin başkenti Mumbai'de, yer almaktadır. 19. yüzyıl-da sadece "Koli" balıkçıların yaşadığı ada coğrafyasındaki bu bölge, üzerinde tropik bitkilerin yeşerdiği bir bataklıktır. Doğusunda yer alan Sion bölgesinde bir baraj kurulmasının ardından kurumaya ve balıkçılık giderek yok olmaya başlamıştır. Patlatılan tepelerden elde edilen taş toprak, ev ve fabrika atıkları ile doldurulmuş, hızla artan nüfusa ve yeni toplulukların buraya göç ederek yerleşmesine uygun bir alan haline getirilmiştir.¹ Bölgeye ilk göç edenler, Gujarat eyaletinden gelen çömlekçiler ile Maharastra eyaletinin Charmor markarına ait deri tabaklayıcıları olmuştur. Ardından, Uttar Pradesh'ten gelen nakış ustaları buraya yerleşmiştir. Aynı zamanda bu bölgeye Andra Pradesh, Karnataka ve Kerala bölgelerinden gelmiş olan çömlekçiler de yerleşmiş ve bölge ayrıca Bihar ve Orissa eyaletlerinden de yüksek oranda göç almıştır.² 19. yüzyılın sonlarında ise Tamil Nadu bölgesinden geniş sayıda deri tabaklama işçisi ve tatlı imalatçısı göçü olmuştur.³ Ancak bölge, gerçek anlamda yoğun bir nüfus akışını 1920 yılında yaşamıştır. Bölgede, başta geri dönüşüm, deri boyama, tıbbi dikiş ipliği üretimi, nakışlı/nakışsız tekstil, çamaşırhane ve çömlekçilik olmak üzere yaklaşık 5.000 iş alanı vardır. Ancak bu dev mahalle, hükümet tarafından göz ardı edilmesine ve yeterli hizmeti alamamasına karşın, yaklaşık 15.000 atölyesi, yoğun iş kapasitesi ve ekonomik önemi dolayısıyla yerel yönetimler tarafından desteklenmektedir. Mumbai'deki plastik atıkların % 80'i Dharavi'de geri dönüştürülmektedir ve bu sektörde, büyük çoğunluğunu çocukların oluşturduğu yaklaşık 10.000 işçi çalışmaktadır. Hastanelerin tıbbi atıkları dahil, eritilip tekrar değerlendirilebilen her tür hammaddenin geri

Resim 1

dönüştürüldüğü Dharavi, bu konuyu şaşırtıcı boyutlarda geliştirmesi ve yoğun iş kapasitesi dolayısıyla da şehrin "yeşil ciğeri" olarak adlandırılmaktadır.

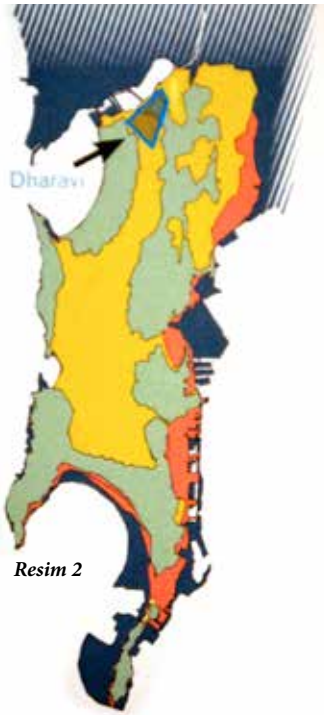
Çok detaylı istatistiksel bilgiler olmamasına karşın kaynaklarda Hindistan nüfusunun yarısı ile 4/3'ünün gecekondu, sokak, barınaklarda veya düşük standartlı mekanlarda yaşadıkları belirtilmektedir. 2011 yılı nüfus sayımına göre ülkede 1.21 milyar kişi yaşamaktadır. Bu da dünya nüfusunun %17'sine işaret etmektedir. Dünyanın en kalabalık ilk üç ülkesi arasında kabul edilen Hindistan'da nüfus yoğunluğu elbette özelliği olarak ön plana çıkmakta ve ülkenin genel yapısı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Gecekondu ise toplam şehir alanının % 8'ini kapsamaktadır. (Resim 1)

¹ ENGQVIST, J. H. ve LANTZ, M. Ed. , (2009), *Dharavi Documenting Informalities*, The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation, Yeni Delhi, Hindistan, s. 44-52.

² SHARMA, Kaplana (2000), *Rediscovering Dharavi*, Yeni Delhi, Hindistan, s. xxxi.

³ SHARMA, Kaplana (2000), s. xxii.

Bir metropol olarak toplam nüfusu 21 milyon olan Mumbai ⁴ halkının %67'si Hindu, %18,5'i Müslüman, %5'i Budist, %4'ü Cayna ve %3,7'si Hıristiyan'dır. ⁵ Dharavi'de ise, her biri kendi içinde karmaşık farklı sosyal yapılarla ve hiyerarşik sistemlere sahip 85 küçük topluluk yaşamaktadır. Dharavi nüfusunun büyük çoğunluğu 'paraiyar' ⁶ kastındandır ve Hıristiyanlar, Müslümanlar ile Budistler azınlıktadır. Sion, Bandra, Kurla ve Kalina banliyöleri arasında yer alan Dharavi, dünyadaki en büyük gecekondu mahallelerinden biridir ve hatta birkaç yıl öncesine kadar da Asya'daki en büyük gecekondu mahallesi olarak kabul edilmiştir. İsmi, şehrin balıkçı halkını koruyan Ana Tanrıça "Mumba-Devi'den alan Mumbai'nin (*İngilizlerin 1800'lerin ortasında inşa ettikleri*) en önemli iki demiryolu hattı olan Batı ve Merkez tren istasyonları arasında bulunan Dharavi, bir gecekondu mahallesi olmasına karşın son derece merkezi bir konuma sahiptir. (Resim 2)

Resim 2

Bölgenin kuzeyinde bulunan "Mithi" nehri, "Mahim" deresi aracılığı ile Arap denizine dökülmektedir. Bu dar drenaj sistemi dolayısı ile Dharavi, özellikle Muson dönemi gibi yüksek yağış alan sezonlarda sıkça yaşanan su baskınlarından zarar görmektedir. Toplam 210 hektar alana yayılan, saptanabilen nüfusu en az 1 milyonun üstünde olan ve geniş iş kolları ile dikkat çeken bir yerleşimdir. ⁷ Nüfusunun % 80'i Dharavi'deki atölyelerde çalışırken, sadece % 20'si mahallenin dışında bir iş yerinde çalışmaktadır. Dünyanın birçok yerinde bu oran tam tersidir.

Ev kiralari Dharavi'de 2006 yılında aylık 4\$ iken, konumu dolayısıyla günümüzde aylık 30\$ ile 80\$ arasında değişmektedir. Aynı zamanda evlerinin odalarını kiraya verenlerin sayısı da oldukça fazladır. Böylece, ev kiralari dünyadaki en yüksek kira seviyelerinde olan başkent Mumbai'nin merkezinde yer almasına rağmen düşük kira rayicine sahip olan Dharavi, iş aramak için Mumbai'ye gelen fakir kesime oldukça cazip bir yerleşim alanı oluşturmaktadır. ⁸

Danny Boyle'un dünya çapında ün yapan ve 2009 yılında sekiz dalda Oscar ödülüne layık görülen "Slumdog Millionaire" adlı filmi ile tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çeken Dharavi, Mumbai'deki 2000 gecekondu mahallesi arasında en büyük ilk dört içerisinde yer almaktadır. Aslında Dharavi, Hindistan'ın genel toplumsal yapısı ile birebir örtüşen küçük ölçekli ancak çok anlatımlı bir yaşam alanı örneği sayılabilir. 1440 kişiye bir tuvaletin ve bir metre kare alana yaklaşık 4 kişinin düştüğü, tek bir devlet hastanesinin bile olmadığı, sadece 12 mahalli okulun yer aldığı bu endüstriyel gecekondu mahallesinde, arıtılmamış insan ve endüstri atıkları açık kanalizasyonlardan akmakta, sular sık sık kesilmekte ve kolera, tifo,

⁴ ENG <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

⁵ YÜKSEK, Özcan (Ağustos 2009), Mücevher Yolu Hint Hazinesi, ATLAS-Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi, Sayı 197,s. 96

⁶ Hindistan'ın Tamil Nadu ve Kerala eyaletleri ile Sri Lanka'da bulunan, ataları dokumacı, çiftçi, büyücü ve astrolog olan bir sosyal grup.

⁷ SHARMA, Kaplana (2000), a.g.e. , s. xxvii.

⁸ http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_intro.stm, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

sıtma gibi hastalıklar yaygın olarak görülmektedir. Bölgenin yasal olmayan konumu dolayısıyla devletten yardım alamayan halk, toprak mafyası, su ve elektrik kesintilerinden dolayı büyük zarar görmektedir.⁹ Ayrıca, tehlikeli oluşu dolayısıyla polisin giremediği Dharavi'de 1980'lerin ortalarında suç oranı zirveye ulaşmıştır. Kaçak içki üreticilerinin kapsamlı bir baskın sonucu dağıtılması, bölgede radikal kutuplaşmaları beraberinde getirmiş ve ilk defa Müslümanlar ile Hindular arasında anlaşmazlık ve ayrılık ortaya çıkmıştır.

Evden çok, "yığıntı"ları andıran baraka "ev"lerin hemen yanı başında yükselen modern binalar, Dharavi'deki büyük değişimin habercisidir. Kaçak, derme çatma yapıların gelişen şehrin merkezinde kalması ile birlikte, 2004 senesinde şehrin önde gelen yöneticileri, Hintli mimar Mukesh Mehta'nın¹⁰ önderliğinde bu merkezi yerleşim alanının kontrol altına alınmasını planlamışlardır. Bu proje ile bölge sakinlerinin 2013 yılına kadar daha uygun alanlara yapılacak olan toplu konutlara taşınmaları ve iş merkezi, plaza ve alışveriş merkezi niteliğindeki gökdelenlerin bu bölgeye inşa edilmesi gerektiği kararına varmıştır. Ancak ekonomik kriz dolayısıyla bu plan o dönemde kısmen askıya alınmış, fakat aynı dönemde bu plan doğrultusunda Mumbai otoriteleri bölgenin ilk etapta Ganpat Patil kısmındaki izinsiz yapıların yıkımına başlamış ve buradan tahliye edilen yaklaşık 10.000 kişinin nerede yaşayacağı belirlenmemiştir. Bu gelişmeler Dharavi sakinlerinin iş yaşamlarını hızlı bir şekilde etkilemiş ve ters göç başlamıştır (*yaklaşık 100.000 göçmenin Dharavi'yi terk ederek Uttar Pradesh ile Bihar bölgelerine göç ettiği tahmin edilmektedir*). 2010 yılına gelindiğinde ise projenin uygulanması için tekrar çalışmalar başlatılmıştır. Ancak SRA'nın (*Slum Rehabilitation Authority*)¹¹ Dharavi sakinlerini yerleştirmek üzere tasarladığı çok katlı binalar, aralarında geçişin ve çapraz havalandırmanın olmadığı, herhangi bir sosyal yapının dikkate alınmadığı son derece iptidai bir çözüm olarak görülmüş ve yatay gecekonduların yerine dikey gecekonduların inşa edileceği sorunu gündeme gelmiştir.¹²

Aslında tüm bu rehabilitasyon planları yapılırken göz ardı edilen en önemli nokta, burada nesillerdir yaşayan, aynı zanaatı sürdüren, sanatını çocuklarına aktaran ve ailecek çalışarak küçük atölyelerinde çok yüksek miktarlarda üretim yapan Dharavi sakinlerinin yeni yerleşim planlarının da yaşam tarzlarına uygun olması gerektiğidir. Dharavi'de yaşayanlar, atölye işlerini yapmayı sürdüremeyeceklerini, tüm aile 20 m² 'lik evlerde yaşamaya zorlanacaklarını ve üretimlerinin sekteye uğrayacağını bildikleri için herhangi bir "geliştirme" planına ilgi göstermemektedirler.¹³ Bugüne kadar hükümetlerinin onlara destek olmaması, onları problemlerini kendi kendilerine çözmek zorunda bırakmış, böylece "tek başlarına ayakta durabilme" yeteneği geliştirmişlerdir. Bu nedenle bu kez de kendilerinin uygunsuz alanlara yerleştirilerek, topraklarının daha karlı işlere yatırım yapılmak için kullanmasının amaçlanması Dharavi'de yaşayanların tepki göstermesine neden olmaktadır.

⁹ THOMPSON, Harvey, 13 Haziran 2009, "The Reality of Life in Mumbai's Dharavi", ICFI (International Committee of the Fourth International). <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

¹⁰ JACOBSON, Mark (Mayıs 2007), Gölge Kent Dharavi, *National Geographic*, Sayı 73, s. 114.

¹¹ *Gecekondu Islah Dairesi*

¹² TIRANI, Neha (12 Aralık 2010), "The SRA is further slumming the city", *Sunday Times of India*, <http://dharavi.org>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

¹³ 01/07/2009 tarihinde çömlükçülerle yapılan görüşme, *Dharavi*.

DHARAVI-KUMBHARWADA ÇÖMLEKÇİLİĞİ

Çömlekçilik, Hindistan'daki en eski zanaatlardan biridir. Hatta dünya üzerindeki en erken çömlekçilik örnekleri ve Antik dönemin ilk sırlı çömlekleri de "Hint Vadisi"nde bulunmuştur. O dönemlerden bu zamana, kendilerine has teknik, dekor ve biçimleri ile dünyaca tanınmış başlıca Hint seramik üretim merkezleri, Delhi ve Jaipur (*mavi turkuaz çömlekler*), Alwar (*kağıt inceliğindeki "Kagazi" çömlekler*), Kashmir (*yeşim rengi çömlekler*), Nizamabad (*gümüş bezemeli vazolar*), Chunar (*kırmızı çömlekler*), Kangra Vadisi (*isli pişirilmiş kırmızı terra kotta üzerine beyaz astar bezemeli çömlekler*), Burhanpur (*koyu kahve zemin üzerine açık sarı bezemeli çömlekler*), Vellore- Kuzey Arcot-Kumbhakonum (*mat koyu kahverengi ve berrak zümrüt yeşili sırlı kaplar*), Madura (*sarı toprak astar ile bezenmiş siyah çömlekler*), Harappa (*pişmiş kilden oyuncak ve figürinler*)¹⁴ vb.dir. Tüm bu üretim merkezlerine köyler ve kasabalar da dahil edilerek çok geniş kapsamlı bir liste oluşturmak mümkündür.

Bir Hint efsanesine göre Tanrı Şiva ilk eşi Tanrıça Sati ile evlenirken, tören için çok gerekli olan seramik kaplarının olmadığını fark eder. Bunun üzerine kolyesinden iki tane boncuk çıkarır ve birini erkek, diğerini de kadın çömlekçiye dönüştürür. Böylece kumbhar adını verdiği ilk çömlekçiler doğmuş olur. Bu efsaneye göre çömlekçiler, tanrılar kadar eski bir geçmişe sahiptir.¹⁵ Başta evlilik olmak üzere pek çok festival, kutsal tören ve kutlamada kil çömlek kullanmak Hindistan'da geleneksel bir alışkanlıktır. Dolayısıyla, her ne kadar kırılğan, üretimi maliyetli ve zahmetli çömleklerin yerini plastik ve metal gibi malzemelerden yapılmış alternatifleri her gün biraz daha fazla alıyorsa da, geleneklerine son derece bağlı Hintlilerin kültüründe "seramik", hayatın ayrılmaz bir parçasıdır.

Hindistan coğrafyası incelendiğinde, ister büyük şehirlerde, ister kasaba ve köylerde olsun, ülkenin pek çok yerinde çömlekçi kolonilerinin var olduğu görülür. Bunun nedeni ise, gelişmekte olan Hindistan'da, çömleğe hala geleneksel bir ilgi duyulmasıdır. Özellikle, kuru yiyecek saklamak, yoğurt mayalamak, yemek pişirmek, su saklamak, tapınaklarda içinde kandil yağı yakmak, tek kullanımlık çay-kahve bardağı olarak, saksı, vazo ve dini törenlerin/festivallerin objesi olarak kullanmak için kil ürünler halen tercih edilmektedir. Her ne kadar kağıt bardaklar, alüminyum yoğurt kaseleri, plastik su güğümleri, suyu soğuk tutmak için buzdolapları tercih edilse de, gelişmiş ülkelerin mutfak malzemesi alışkanlıkları ile kıyaslandığında çömleklerin Hindistan mutfağında hala yaygın olarak kullanıldığı görülür.

Hindistan'da karayolu ile yapılan seyahatlerde sık sık, yolun kenarına çömleklerini dizmiş satış yapan çömlekçiler görmek mümkündür. Bunlar, ufak topluluklar halinde bir araya gelmiş ve iş birliği içinde çalışıp yaşayan belki de yüzlerce küçük çömlekçi kolonisinden sadece bazılarıdır. Çömlekçilik toplum ile içi içe geçmiş en yaygın ve geçerliliğini inatla koruyan Hint el sanatlarından biridir. Geleneklerine, atalarından gelen birikime ve alt yapılarına bağlı olarak, değişken yapı ve nüfuslara sahip bu koloniler içerisinde Dharavi-Kumbharwada kolonisi en çok dikkat çekenlerden biridir. Sadece çömlekçi sayısı binin üstünde olduğu için değil, daha önce

¹⁴ SWARUP, Shanti (1968), 5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. Mumbai, s. 227-228.

¹⁵ COOPER, I. ve GILLOW, J. (1996), Arts and Crafts of India, Thames and Hudson Ltd., Londra, s. 15.

bahsedilmiş olan mahallelerinin akıl almaz giriftliğinin yanı sıra, yaşam ve üretim koşulları da benzersiz olduğundandır (*Resim 3*). Kumbharwada çömlekçilerini özel kılan diğer bir ayrıcalık ise; Dharavi'de büyük çoğunluk herkesin sokağa attığını kullanması ile ünlüyken, çömlekçilerin “yeni” bir şeyler üretiyor olmalarıdır.

Resim 3

Resim 4

Yaklaşık 80 yıllık bir geçmişe sahip olan bu koloni, Güney Gujarat'ın Saurashtra bölgesinden göç eden çömlekçilerden oluşmuştur. Bugün, “Kumbharwada”¹⁶ olarak adlandırılan bölgede yaşamaya ve çalışmaya başlamadan önce, yasa dışı yerleşimleri gerekçe gösterilerek Güney Mumbai'de iki kez yer değiştirmeye zorlanmış ve daha sonra kendilerine Dharavi'de yer gösterilmiştir. Bugünkü Kumbharwada da böylece, buraya ilk defa 1930 yılında gelip ortak çamur havuzlarını ve fırınlarını kuran çömlekçilerin yerleştiği, Mumbai'nin en büyük çömlekçi kolonisi haline gelmiştir (yaklaşık 30.000 kişi Kumbharwada'da yaşamaktadır). 4 nesildir çömlekçilik faaliyetleri devam eden Kumbharwada, Doğu Ekspres Karayolu ile büyük şirketlerin bürolarının yer aldığı Bandra-Kurla İş Merkezi'nin yakınında bulunmaktadır.¹⁷ Dharavi'nin tüm kesimlerinde olduğu gibi Kumbharwada'da da Mukesh Mehta'nın “ıslah” planlarına şiddetle karşı çıkılmaktadır. Bölgenin sakinlerini yerlerinde ziyaret ederek zaman zaman onlarla toplantı yapan ve yeni çözüm önerilerinde bulunan Mehta, Kumbharwada çömlekçilerini ikna etmek için yılmadan çalışmaktadır. Bazen 500 kişinin bir araya geldiği bu toplantılarda yönetimi temsil eden Mehta ile çömlekçiler arasında sık sık tartışma yaşanmaktadır. Mehta'ya göre, Kumbharların 1948 öncesinde İngilizler ile imzaladıkları “Sahipsiz Arazilerin Kullanımı Yasası” artık geçersizdir, çünkü 1974'te bu yasa iptal edilmiştir ve dolayısıyla Kumbharların kira kontratları da geçerliliğini yitirmiştir. Ayrıca çömlekçilerin faaliyetleri çevreye zarar vermektedir: (*Resim 4*) devasa tuğla fırınlarından her gün tüten kesif duman havayı büyük ölçüde kirletmektedir, hatta yakındaki Sion Hastanesi, bu dumanın hastalarının akciğer sağlığını olumsuz etkilediğinden yakınmaktadır.

¹⁶ *Kumbhar*: Çömlekçi, *Wada*: Yer/Bölge anlamına gelmektedir. *Kumbharwada*: Çömlekçilerin yaşadığı alan.

¹⁷ http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Khumbarwada, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

Resim 5

daha fazla parça yapıp bunları sonradan birleştirmek veya tornada kalın bir kap çekip biraz kuruduktan sonra bunu aletler yardımı ile döverek büyütme gibi farklı yöntemler kullanabilmektedirler. (*Resim 5*) Kaba hem yuvarlak bir form vermek, hem de çökmesini ve çatlamasını önlemek için üzerine kumaş sardıkları eski bir çömlek parçasını veya geniş, yuvarlak yüzeyle bir tahtayı kabın içinden vurdukları bölgeye destek yaparlar. Böylece dıştan vurdukları palet çamurunu inceleyerek dışı doğru büyümesini sağlar. Atölyelerinde kullandıkları belli başlı aletler ise; (*elle döndürülen veya elektrikli*) tornalar, taş kalıplar, şekillendirme malaları, tahta latalar ve şekillendirmeye, perdelamaya yarayan her tür araç gereçtir. Bitmiş ürünlerini ise şehirdeki çeşitli dükkanlarda, satış mağazalarında veya kendilerine ait küçük dükkanlarında satarlar²¹. Haziran ile Ağustos arasında yaklaşık üç ay süren Muson sezonunda üretimleri, dolayısıyla da kazançları oldukça düşen her bir çömlekçi ailenin (*atölyenin*) aylık kazancı genel olarak 250-300\$ civarındadır.

Kumbharwada çömlekçileri çamurlarını yakında bulunan Mumbra Diva ve Biwandi adlı iki ayrı bölgeden satın almaktadırlar. 7-8 saat süren ve 850-900°C'ye ulaşan pişirimin ardından, ürünlerin soğuması için 10 saat beklerler. Açık tuğlalı fırınlarının üstünü ısı yalıtımı için çelik plakalar ile, deliklerini ise pamuk ile kapatırlar. Festival ve günlük üretimlerinin dışında çoğu sipariş üstüne çalışmaktadır. Yemek pişirmek için daha önce kullanmakta oldukları Chulha adını verdikleri portatif seramik ocakların yerini ise kısa bir süre önce gazlı ocaklar almıştır²².

Kumbharwada'da dini festivaller çok önemlidir. Örneğin fil görünümündeki Tanrı "Ganesh" in Dharavi'de ayrı bir yeri ve önemi vardır. Çünkü Ganesh, "engelleri yok etme" tanrısı olarak gö-

Şehrin merkezinde yürüttükleri bu faaliyetlerin yankısı bir yandan devam ederken Kumbharwada çömlekçileri maddi ve manevi ihtiyaçları dolayısıyla, üretimlerini hız kesmeden sürdürmektedirler. Özellikle festival dönemlerinde ailecek yoğun bir şekilde çalışan Kumbharwada kolonisinin ürün yelpazesi; diyalılar¹⁸, küçük kandiller, vazolar, saklama kapları, heykeller, biblolar, kumbaralar, dev su güğümleri, sıg kaplar, tabaklar, Matla Navrati'ler¹⁹, mumluklar, tulsı saksıları²⁰, çanlar, duvar süsleri vb. biçimlerden oluşmaktadır. Şekillendirme teknikleri ise o anki duruma, ihtiyaca ve alışkın oldukları yöntemle bağlantılı olarak değişmektedir. Örneğin bir su kabı yapmak için iki veya

¹⁸ Tapınlarda ve dini törenler sırasında kullanılan yağ kandilleri.

¹⁹ *Matla*, Urdu dilinde "toprak çömlek" anlamına gelir ve *Matla Navrati*, *Navrati Festivali* için üretilen seramik kaplara verilen isimdir.

²⁰ *Ocimum Sanctum*: Kutsal fesleğen

²¹ RANJAN A. ve RANJAN M.P. (2007), *Crafts of India / Handmade in India*, Council of Handicraft Development Cooperations, Yeni Delhi, s. 456.

²² 01/07/2009 tarihinde çömlekçilerle yapılan görüşme, *Dharavi*

²³ *Ganesh'in modeli*.

rılmaktadır (dolayısıyla Dharavi ve Kumbharwada'nın en çok ihtiyacı olan tanrıdır) ve Ağustos/ Eylül aylarında 10 gün boyunca büyük bir coşku ile kutlanan "Ganesh Chaturthi Festivali"nin son günündeki geçit töreninde, alçı veya çamurdan yapılmış Murti Ganesh²³ davulların ve kadınların "fudgi" dansları eşliğinde Dharavi sokakları boyunca omuzlarda taşınarak Mahim sahiline getirilip denize bırakılmaktadır.²⁴

Yılda iki defa (*Mart-Nisan, Ekim-Kasım*) kutlanan Navratri Festivali²⁵, Ana Tanrıça Shakti/ Devi'nin dokuz biçimine -Durga (*savaşçı tanrıça*), Kumari, Parvati ve Kali (*ana tanrıçanın reen-karnasyonları*), Lakshmi (*varlık ve refah tanrıçası*), Saraswati (*bilgelik tanrıçası*) vb.- tapınılan bir Hindu törenidir. Bu festival boyunca kadınlar canlı orkestra eşliğinde "garba" dansı yaparken kafalarının üstünde, kendi atölyelerinde ürettikleri ve rengarenk boya ve boncuklar ile bezedikleri çömlükleri taşırlar (*Resim 6*).²⁶

Kasım-Aralık aylarında gerçekleşen ve beş gün boyunca kutlanan Diwali "ışık festivali" sırasında bölge gene çok hareketlidir. Tüm üretim ağırlığı farklı şekil ve renklerdeki diyalara ve kil kaplara verilir. Tavus kuşu şeklinde olanlar ve çiçekli veya karışık desenli kaplar ile kandiller bu dönemin en popüler ürünleridirler. Tornada çekilen kandiller, özellikle festival zamanları büyük bir özenle dekore edilir ve sırlanır. İnsanlar bu festivalde evlerini ve her biri köşeyi yaktıkları kandiller ile donatırlar. Varlık tanrıçasına tapındıkları ve tanrıçanın ışık ile karanlığı, iyilik ile kötülüğü, doğruluk ile sahteyi yenmesini temsil eden bu törenin sonunda herkes sevdiklerine kandiller, mumluklar, evleri koruduğuna ve bereketi arttırdığına inanılan kapı üstü süsleri, fenerler, duvar süsleri, Ganesh heykelcikleri, figürinleri vb. hediyeler verir²⁷. Festival dönemlerinin bir diğer gözde ürünü ise Shivaji Maharaj²⁸ ile onun savaşçılarını betimleyen küçük figürinlerdir²⁹.

Resim 6

Bölgede yaşayan çömlükçiler işlerini oldukça ciddiye almakta ve sevmektedirler. Onlara göre

²⁴ JACOBSON, Mark (*Mayıs 2007*), Gölge Kent Dharavi, *National Geographic*, Sayı 73, s. 126-127.

²⁵ Navratri Sanskrit dilinde "dokuz gece" anlamına gelir.

²⁶ <http://festivals.iloveindia.com/navratri/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁷ <http://www.diwalifestival.org/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁸ (d. 1627-ö.1680) Karada ve denizde güçlü bir ordu kuran, savaşlarda gerilla taktiğini izleyen, her din ve kasttan insanlara eşit haklar veren bir Moğol hükümdarı. <http://hinduhistory.blogspot.com/2008/02/chatrapati-shivaji-maharaj.html>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁹ KADAMBARI, Khaire-Ghate (2010), *Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive*, The Punekar, India, <http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

hem Mumbai, hem de Dharavi ve Kumharwada “yoktan varoluş” ile meydana gelmişlerdir . Özverili çalışmaları, sonraki nesillere mesleklerini aktarma istekleri ve tüketicilerin kil ürünlere olan ilgisi çömlekçiliğin bu bölgede ayakta kalmasını sağlamıştır.

Kumbharwada çömlekçilerine göre, Dharavi’deki sektörlerin tümü iç içe geçmiştir ve birisi olmadan diğeri var olamaz. Onlara göre, son yıllarda kurulmuş olan örgütlerin ve Dharavi’yi ıslah etmek üzere çalışmalar yapan şehir planlamacıların hedefleri mantıksızdır. Sayıları yaklaşık 1200’ü bulan çömlekçilere göre yetkililer, şimdye kadar Dharavi halkına herhangi bir destekte bulunmadıkları gibi, bundan sonra da bu sistemin sürmesine izin vermeli ve şu ana kadar olduğu gibi bölgenin geleceğini şekillendirme işini gene Dharavi halkına bırakmalıdırlar. Çünkü sektörlerini, işleyişi ve çözümünü en iyi bilen gene Dharavi halkıdır. Ancak Dharavi’deki zanaatların her birinin ne kadar ömrü olduğunu tahmin etmek zordur. Örneğin yeni nesil artık okula gitmekte, farklı alanlarda eğitim almakta ve atölyeler ile içi içe geçmiş, bütün ailenin bir arada yaşadığı küçücük evlerde ve hiçbir sosyal konforu olmayan gecekondu mahallesinde yaşamak istememektedir. Böylece evde sadece azınlık bir kesim çömlekçilik geleneğini sürdürmektedir (*bu da genelde evin reisi ve onun eşidir*). Ancak eski geleneklerini sürdüren çömlek ustaları, tek odada 3-6, aynı evde ise 5-10 kişi birlikte yaşamalarına karşın atölye-evlerini değiştirmek istememektedirler. Çünkü şehirde ev kiralari ve depozitolar oldukça yüksektir, hem de atölyelerine ulaşmak için yapacakları yol masrafı çömlekçilerin zaten zayıf olan bütçelerini sarsacaktır. Ayrıca, Kumbharwada’da var olan çömlekçilik altyapısı ve yan yana, işbirliği içinde çalışan atölyeler bölge halkının burada daha verimli çalışmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla pek çoğu evleri ile atölyelerini ayırmak istedikleri halde imkanlar buna el vermemektedir³⁰. Tüm dünyada sanayi devrimi ile birlikte, evler ile atölyeler birbirinden keskin sınırlar ile ayrılmıştır ve bu şekilde üretimlerin zararlı etkileri, pislği ve iş düzeni evlerden uzak tutulmaktadır. Elbette bu yeni yaşam tarzı özellikle zanaat ile uğraşan kesimi etkilemiştir. Ancak Dharavi’de durum bunun tam tersidir. Burada evler ile atölyeler o kadar iç içedir ki, başta Kumbharwada’da olmak üzere, ailelerin geçim kaynağı olan zanaatlarının yataklarının başucuna kadar ulaştığı görülmektedir.

Resim 7

Resim 8

³⁰ http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's%20Tale, Potter's Tale, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

(Resim 7-8) Zaten yaklaşık 20 ile 40 m² arası olan, bazen tek odalı, bazen iki, bazılarında da küçük bir çatı aralığı bulunan küçük evleri, her yanı çamur yığınları, kurumayı bekleyen ve/veya pişmiş ürünler ile dolu karmaşık bir fabrikayı andırmaktadır. Dolayısıyla evlerinin her köşesi fonksiyonel bir özellik kazanmakta, meslekleri uğruna değerlendirilmektedir³¹. Evlerinin bir diğer ilginç özelliği ise iki girişli olmasıdır: Bu girişlerden birisi üretimin yapıldığı küçük avluya, diğeri ise komşular ile birlikte pişirim yaptıkları küçük mahalle meydanına açılmaktadır³². Aynı zamanda mahallelilerin ortak alanları da çömlekçilik ürünleri ile dolup taşmaktadır. Ortak fırınları, pişirim esnasında yaydığı duman ile tüm bölgede hakimiyetini sergileyerek Kumbharwada'nın yerini işaret etmektedir. (Resim 9-12)

SONUÇ:

Sonuç olarak, günümüz Dharavi-Kumbharwada çömlekçiliği, benzeri diğer çömlekçilik merkezlerinden, geliştiği bölgenin coğrafi ve ekonomik özellikleri nedeni ile ayrılmaktadır. Bu nedenle Dharavi çömlekçiliği, üretimi yapılan ürünlerin biçimleri ya da teknik özellikleri ile değil, üretim ve yaşam koşullarının elverişsizliği ile ön plana çıkmaktadır.

Geleneklerine bağlı olarak yaşamlarını sürdüren toplumların sosyal birlikteliklerinde, dini törenlerinde ve yaşamlarının her anında çömlekler hem manevi hem de fonksiyonel olarak büyük öneme sahiptir. Dharavi-Kumbharwada çömlekçileri de bu ihtiyaca cevap veren bir üretim yapmaktadırlar. Ancak toplum ile o toplumun ihtiyaçlarına göre üretim yapan üretici arasındaki karşılıklı ve güçlü ilişki günümüz ekonomik anlayışları, politik yaklaşımları ve şehircilik

Resim 9

Resim 10

³¹ 01/07/2009 tarihinde Dharavi'de çömlekçilerle yapılan görüşme ve http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_5.stm, "Life in a Slum", erişim tarihi 03 Haziran 2012.

³² Ed., ENGQVIST, J. H. ve LANTZ, M. (2009), a.g.e, s.186

Resim 11

planlamaları gibi sebepler ile göz ardı edilmektedir. Dharavi'deki diğer sektörlerde olduğu gibi, Kumbharwada Çömlekçi Kolonisi'ndeki üretimler de çağdaş standartlara uymasa da, dünya ve Hindistan ekonomisinde inkar edilemez bir iş hacmine ve öneme sahiptir. Dolayısı ile buradaki sorunun çözümü Dharavi'de yaşayan halkı standartlara uygun yeni evlere yerleştirmek değil, onların yaşamlarına entegre olmuş mesleklerini insani koşullarda sürdürebilecekleri alan ve mekanlarda konuşlandırmak olmalıdır.

Resim 12

KAYNAKÇA

COOPER, I. ve GILLOW, J. (1996). *Arts and Crafts of India*, Thames and Hudson Ltd.: Londra.

ENGGVIST, J. H. ve LANTZ, M. , Ed. (2009). "Dharavi Documenting Informalities",
The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation: Yeni Delhi.

JACOPSON Mark (Mayıs 2007). "Gölge Kent Dharavi", *National Geographic*, Sayı: 73, Doğan Yayıncılık, İstanbul, Sayfa: 114-127

RANJAN A. ve RANJAN M.P. (2007). "Crafts of India / Handmade in India",
Council of Handicraft Development Cooperations: Yeni Delhi.

SHARMA Kaplana (2000). *Rediscovering Dharavi*, Penguin Books: Yeni Delhi.

SWARUP Shanti (1968). *5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan*, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. : Mumbai.

YÜKSEK Özcan (Ağustos 2009). "Mücevher Yolu Hint Hazinesi", *ATLAS-Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı: 197,
Doğan Yayıncılık, İstanbul, Sayfa: 96

İNTERNET KAYNAKLARI

Anonim, 2012, <http://festivals.iloveindia.com/navratri/> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

Anonim, <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

COLUMBIA-J. J. DESIGN STUDIO, Kumbharwada, 2009, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)
http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Khumbharwada

KADAMBARI, Khaire-Ghate, Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive, The Punekar, 2010,
<http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

KRVIA, Potter's Tale, 31 Aralık 2008, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's_Tale NAIR, Rajen, 10 Şubat 2008,

The Plight of Dharavi Potters,
<http://desicritics.org/2008/02/10/032109.php> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

SCFI, 2012, www.diwalifestival.org/ (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

SRIVASTAVA, R. ve ECHANOVE, M., "The 21st Century Indian City Conference: Working Towards Being Slum Free?"
University of California, Berkeley – 27-28 Nisan 2012. <http://www.airoots.org> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

THOMPSON, Harvey, *The Reality of Life in Mumbai's Dharavi*, 13 Haziran 2009, ICFI (International Committee of the Fourth International). <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

TIRANI, Neha, *The SRA is Further Slumming the City*, *Sunday Times of India*, 12 Aralık 2010,
<http://dharavi.org> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

Urban Planet, *Life in a Slum*, *BBC News*, 2007, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_5.stm-

“POTTERS OF DHARAVI – KUMBHARWADA”

Prof.Dr. Lale DİLBAŞ*

Lect. Funda ALTIN**

ABSTRACT

Today, in Mumbai / India, Dharavi is one of the largest gettos of Asia, there is approx. 1.500 families, which “live” within unimaginably primitive conditions and earn their living through pottery. Here, jammed into a tiny neighbourhood, lives an enormously large ceramic industry. Though relying on traditional basis, the production is entirely oriented to daily want. The main idea that makes this region’s production worth examining is rather than the originality of the end-product, the amazing working system, milieu and conditions.

Dharavi pottery offers a “case”, indicating how one customizes the primitive nature of the first encounter of human being with ceramic to certain social structures in our era and should be re-interpreted under varying subtitles.

Keywords: Dharavi, Kumbharwada, Mumbai, Traditional Pottery.

* Dokuz Eylül University, Faculty of Fine Arts, Ceramic and Glass Department, Izmir / TURKEY

** Ordu University (ODU-GSF), Faculty of Fine Arts,, Ceramic and Glass Department, Ordu / TURKEY

INTRODUCTION

DHARAVI

Dharavi is located in Mumbai, the capital of India's Maharashtra State. In the 19. century, this area, inhabited merely by "Koli" Fishermen, was a mangrove swamp. After setting a dam in Sion, which is located east of the area, this swamp started to dry up and one began to fill in this area with the stone and soil coming from blew-up hills and domestic, industrial waste. Consequently it provided enough space for the increasing population and new communities moving in there to settle¹. The first migrants moving to Dharavi were the potters from Gujarat and tanners belonging to the Charmarkar caste of Maharashtra. Then after, embroidery workers coming from Uttar Pradesh settled here. In the meantime also the potters from Andhra Pradesh, Karnataka and Kerala immigrated to this area and it let in many immigrants from Bihar and Orissa². At the end of the 19. century this region witnessed a dense immigration of many tanners, who started ready-made garments trade, and many sweet and savory makers³. But in real terms this area encountered the actual population movement in 1920. The district has about 5000 businesses the majority consisting of recycling, tanning, surgical thread production, embroidered/unembroidered textiles, open air laundry and pottery. This huge quarter has constantly been ignored by the government and could not receive a proper service, however -due to its approximately 15000 workshops, dense business capacity and economical significance- it has been supported by local authorities. 80 % of Mumbai's waste has been recycled in this area and in this sector some 10000 workers, with a great majority of children, are working. Including the medical wastes and all sorts of meltable and utilizable materials has been recycled in Dharavi. In consequence of Dharavi's astonishing creativity on recycling and dense business capacity this area claimed to be the "green lungs of the city".

Figure 1

world, India's population density stands naturally out and plays a significant role in the general structure of the country. And the slums cover 8 % of Mumbai's complete surface area (Figure 1).

Mumbai as a metropolis has got a population of 21 Million⁴ and its 67 % is Hindu, 18.5 %

¹ ENGQVIST, J. H. and LANTZ, M. Ed. , (2009), *Dharavi Documenting Informalities*, The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation, New Delhi, India, p. 44-52.

² Sharma, Kaplana (2000), *Rediscovering Dharavi*, New Delhi, India, p. xxxi.

³ Sharma, Kaplana (2000), p. xxii.

Muslim, 5 % Buddhist, 4 % Jain and 3.7 % Christian.⁵ 85 different communities live in Dharavi and they all show in themselves complicated and different social structures and hierarchical systems. The majority of Dharavi's population belong to the 'Parajyar'⁶ caste and the Christians, Muslims and Buddhists are in the minority. Dharavi spreads over parts of Sion, Bandra, Kurla and Kalina suburbs. It is one of world's largest slum areas and since a couple of years ago it was been accepted as the largest slum area in Asia. Mumbai derives its name from the Mother Goddess "Mumba-Devi", believed to protect the fishermen community of the city and is situated between the two main Railway stations (West and Central Railway Stations) and although being a slum area it possesses a highly central location (*Figure 2*).

Figure 2

The Mithi River, lying to the north of the region, disembogues to the Arabian Sea through the "Mahim" river. Due to this narrow drainage system, especially during the heavy rain seasons like the Monsoon, Dharavi gets harmed because of floods. Spread over an area of 210 hectares, with its over 1 million estimated residents and wide business lines, it is a prominent settlement.⁷ While 80 % of its residents are working at the workshops in Dharavi, merely the 20 % is working in a place out of the neighborhood. In most places of the world this proportion is vice versa. House rents in Dharavi were \$4 per month in 2006. Today, in consequence of its location, the rents vary between \$30 – 80 per month. There are also many people renting the rooms of their houses. Thus Dharavi with its low house rent rates, although being situated in the centre of Mumbai, where rents are among the highest in the world, is a very charming residential area for poor communities who come to Mumbai to look for a job.⁸

Dharavi drew whole world's attention with Danny Boyle's worldwide famous movie 'Slumdog Millionaire', winning 8 Oscars in 2009, and is among the four largest slum areas of Mumbai's total of 2000 slum areas. In fact Dharavi has been a small scaled but rich in expression living space, which matches exactly with India's general social structure. In this industrial shantytown -where there are only one toilet for 1440 people, one square meter for 4 people, no single public hospital, merely 12 local schools- unrefined human and industry wastes flow in open sewages, people encounter frequent water cuts and one can witness illnesses like cholera, typhoid and malaria very frequently. On account of the area's illegal position the public can not receive any government support and suffers from the land mafia and water/electricity cuts.⁹

⁴ <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html>, Access date: 03 June 2012.

⁶ YÜKSEK, Özcan (August 2009), "Mücevher Yolu Hint Hazinesi", *ATLAS-Monthly Geography and Discovery Magazine*, Volume 197, p. 96.

⁷ A social group from India's Tamil Nadu, Kerala States and Sri Lanka, whose ancestors are weavers, farmers, wizards and astrologists.

⁸ SHARMA, Kaplana (2000), *ibid*, p. xxvii.

Known as a dangerous area, the police are unable to enter Dharavi and in 1980s the crime rate reached the peak here. Right after dispersing the illegal liqueur suppliers with an extensive raid in the region, a radical polarization, conflicts and subversions come into being.

High-rise modern buildings just next to shanties, resembling rather heaps than houses, are the messengers of a big change in Dharavi. In the sense that these illegal hovels found themselves in the middle of the city centre, the city's leading authorities reached in 2004 a decision to subdue this central residential area under the leadership of the Indian architect Mukesh Mehta¹⁰, moving its residents to mass housings built on more favorable areas and to construct here skyscrapers like business centers, plazas and shopping malls. However, due to the economic crisis this plan has then been suspended. Nonetheless Mumbai authorities commence initially the destruction of the illegal buildings in the Ganpat Patil section, without determining where these around 10000 people evacuated from these buildings will live. These events rapidly affected the business life of Dharavi's residents and remigrations come to being (*it is estimated that around 100000 migrants left Dharavi and immigrated to Uttar Pradesh and Bihar States*). On the year 2010 the operations restarted in order to rerun the projects. The high-rise buildings designed by SRA (*Slum Rehabilitation Authority*) for Dharavi residents are considered to be preliminary solutions, due to the lack of passages between them and cross-ventilation and disregard of any social structure and become a new topic of the discussions arguing that instead of horizontal slums, vertical ones will be built.¹¹

In fact during all these rehabilitation plans the main point ignored is that the new settlement plans should match the living style of Dharavi residents, who kept living here for generations, maintained the same craft, passed their art to their children and made huge productions whole family together in their workshops. Since people living in Dharavi are aware that they will not be able to maintain their workshop businesses, be forced to live with the whole family in 20 square meter houses and their productions will be interrupted, they show no interest to any "development" plan.¹² Furthermore, until today the government gave them no support, they had to solve their problems by themselves and thus developed the ability to 'stand on their own legs'; thus the current plans of the government to move them into unsuitable places and its aim to manage their land for more profitable business investigations make the Dharavi residents angry.

2. DHARAVI-KUMBHARWADA POTTERY

Pottery is one of the most ancient crafts in India. Even the world's first pottery samples and ancient period's first glazed earthenwares have been found on the 'Indus Valley'. Since then, with their specific techniques, décors and forms, the worldwide known main Indian pottery production centers are Delhi and Jaipur (*blue-turquoise pottery*), Alwar (*paperthin "Kagazi" pottery*), Kashmir (*jade colored pottery*), Nizamabad (*silver decorated vases*), Chunar (*red earthenware*), Kangra Valley (*smoke fired pots, decorated with white slip on red terra cotta*), Burhanpur (*light*

⁹ http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_intro.stm, Access date: 03 June 2012.

¹⁰ THOMPSON, Harvey, (13 June 2009), "The Reality of Life in Mumbai's Dharavi", ICFI (International Committee of the Fourth International).

¹¹ <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml>, Access date: 03 June 2012.

¹² JACOBSON, Mark (May 2007), *Gölge Kent Dharavi*, National Geographic, Volume 73, p. 114.

yellow on dark brown decorated pots), Vellore- North Arcot-Kumbhakonum (pale dark brown and bright emerald green glazed pots), Madura (black pots decorated with yellow slip), Harappa (earthenware toys and figurines) etc.¹³ By adding many villages and towns to these production centers it is quite possible to create an extremely large list.

According to a Hindu legend, God Shiva was marrying Goddess Sati, he noticed the lack of the ceramic pot, which is essential for the ceremony. Then he took two beads from his necklace out and turns one into a male and the other into a female potter. Thus the first potters, called kumbhar, arose. In a nutshell, according to the Indian belief the potters are as ancient as the Gods and Goddesses.¹⁴ By many festivals, holy ceremonies and celebrations, in particular by wedding ceremonies, using earthenware pots is a traditional habit in India. Thereby, although ceramic pots, which are fragile, costly and demanding to produce, are gradually replaced with alternative materials like plastic and metal, by the culture of Indians, who are bound up with their traditions, “ceramic” is an inseparable part of life.

Looking over India’s geography one will notice the existence of potter’s colonies all over the country, in metropolitans, towns and villages likewise. The reason of this fact, India is a developing country and still takes a traditional interest in pottery. Especially to keep dry food or water in it, to make yoghurt, to cook, to use as temple candles, disposable tea-coffee cups, vases, pots, or objects for religious ceremonies/festivals one still prefers clay products.

Although one prefers nowadays paper cups, aluminum yogurt cups, plastic water jugs, fridges to keep the water cool; comparing with the developed country’s kitchenware habits, one will notice that ceramic pots have still been widely used in India.

While travelling over India by land it is possible to see the potters selling their pots on the road-sides. These are may be just some of the hundreds of small potter’s colonies, which come

Figure 3

Figure 4

¹³ SWARUP, Shanti (1968), 5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. Mumbai, p. 227-228.

¹⁴ COOPER, I. and GILLOW, J. (1996), Arts and Crafts of India, Thames and Hudson Ltd., London, p.15.

together as small communities and work, live in cooperation with each other. Pottery is one of the Indian's widest handcrafts, which persistently survives and is in a close connection with the public. In regard among these potter's colonies, which depending on their traditions and backgrounds they inherit from their ancestors exhibit variable structures and populations, Dharavi-Kumbharwada is one of the most remarkable. Not only due to the number of around thousand potters in this colony, but also –besides the unbelievably complex structure of this districts- because their life and production conditions are incomparable (*Figure 3*). What makes Kumharwada potters special is: while most of the people in Dharavi are famous with using the things that others throw away, Kumbharwada potters are producing 'brand new' things.

This colony, which dates about 80 years back, consists of potters, who migrated from the Saurashtra State of South Gujarat in 1930s. Before starting to live and work in the area called "Kumbharwada", they have been forced to change their living places in South Mumbai twice, stating their illegal settlement as a reason and then after one offered them a place in Dharavi. Thus became today's Kumbharwada the largest potter's colony of Mumbai where potters who migrated here first at 1930s and built their common clay pits and kilns (around 30000 people live in Kumbharwada)¹⁵. Kumbharwada, where pottery keeps going on since 4 generations, is located between the East Express Road and Bandra-Kurla Complex, where large company's offices take place¹⁶. As in all sections of Dharavi also Kumbharwada residents argue against Mukesh Mehta's rehabilitation plans. Mehta visits the community dwellers from time to time in place, makes meetings with them and suggests them new solutions, so he persistently works to convince the Kumbharwada potters. One witnesses frequent strong discussions between the potters and Mehta, who represents the administration, during these meetings, where sometimes 500 people come together. According to Mehta, the "Vacant Land Tenancy Act" they signed with the British before 1948 was invalid, because the act was repealed in 1974 and therefore the Kumbhars' rent contracts ran out. And additionally, the activities of the potters harm the environment: (*Figure 4*) the dense smoke sent by their huge brick kilns into the air creates pollution; it is even so bad that the nearby Sion Hospital complains that this smoke aggravates the patients' pulmonary ailments.

As the echoes of the activities the Kumbharwada potters perform in the heart of the city continue, due to their needs they keep producing without slowing down. Especially during the festival periods Kumbharwada colony work all family together and their products range from diyas¹⁷, small candles, vases, food/water storage pots, statues, dolls, moneyboxes, giant water jugs, flower pots, shallow pots, plates, Matla Navraties¹⁸, candlesticks, tulsi¹⁹ pots, bells, to wall ornaments etc. Their shaping methods vary depending on the current conditions, needs and their habits. For instance to produce a water pot, they can shape two or more parts of the pot

¹⁵ *Kumbhar: Potter, Wada: Place/Area. Kumbharwada: Potters' settlement.*

¹⁶ http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Khumbarwada
Date of access: 03 June 2012

¹⁷ Oil candles burnt in temples and during religious festivals.

¹⁸ *Matla*, means in Urdu language "earthenware pot" and *Matla Navrati* is the name given to ceramic pots produced for the Navrati Festival.

¹⁹ *Ocimum Sanctum: Holy Basil.*

and then unite them or make a quite thick pot on the wheel, leave it dry for a while and then with some tools stretch it by hitting from the outside walls (Figure 5). Both to give the pot a round shape and to prevent any crack or collapse, they use a broken fabric-wrapped pot piece or a large, round shaped wooden tool against the inner wall of the pot. Thus the external impact they do with the paddle tapers the clay and enlarge it. The main tools they use in their workshops

Figure 5

are; (manual or electric) wheels, stone moulds, shaping paddles, wooden battens and anything useful for shaping and finishing. They sell their end-products in various shops in the city or in their own small shops²⁰. The monthly income of each potters' family (workshop) is around \$250-300 and (during the monsoon season) between June and August -nearly three months-their productions and consequently income decrease dramatically. Kumbharwada potters buy their clay from two different near areas called Mumbra Diva and Biwandi. After a firing period of 7-8 hours the kilns reach 850-900°C temperature and the cooling time is 10 hours. For heat isolation they cover their open brick kilns with steel sheets and the holes with cotton waste. Except festival times and daily productions they mainly work for custom-orders. For cooking purposes, short time ago they superseded their portable ceramic stoves, the Chulhas, with gas ranges²¹.

Religious festivals are very important in Kumbharwada. For instance, the elephant-headed deity "Ganesh" has a particular place and significance in Dharavi. Since Ganesh is believed to be the "remover of obstacles" (and as a matter of fact the most needed God of Dharavi and Kumbharwada people). At the last day (parade) of "Ganesh Chaturthi Festival" that one celebrates in August-September for 10 days with great enthusiasm, the *Murti*²² Ganesh made out of plaster or clay is carried on the shoulders among the streets of Dharavi accompanied with the drums and the women's "Fudgi" dance until reaching the Mahim Coast and immerse it in the water.²³

The Navrati²⁴ Festival, celebrated four times a year (March-April, June-July, September-October, December-January) is a Hindu ceremony devoted to mother goddess Shakti/Devi's nine incarnations: Durga (warrior goddess), Kumari, Parvati and Kali (the reincarnations of mother goddess), Lakshmi (goddess of wealth and beauty), Saraswati (goddess of knowledge) etc. During this festival, accompanied by a live orchestra, the women perform the "garba" dance with the pots placed on their heads, which they produce in their own workshops and ornamented with colorful paints and beads (Figure 6).²⁵

²⁰ KRANJAN A. and RANJAN M.P. (2007), *Crafts of India / Handmade in India*, Council of Handicraft Development Cooperations, New Delhi, p. 456.

²¹ Interview with potters on July 1st 2009. Dharavi-India.

²² Ganesh's model.

²³ JACOBSON, Mark (May 2007), *Gölge Kent Dharavi*, National Geographic, Volume 73, p. 126-127.

²⁴ Navrati means "nine nights" in Sanskrit.

During the Diwali, “festival of lights”, celebrated in November-December for five days, the region is very busy again. In this period they especially produce diya and earthenware production in different forms and colors. Multi colored or floral decorated pots, candles and peacock formed ceramics are the most popular products of this period. Wheel turned candles are particularly and elaborately shaped and glazed during the festival times. People ornament in this festival their houses and they lit the candles in almost every corner. At the end of this festival, which symbolizes the Goddess of Wealth’s victory, against darkness with the light, evil with the goodness and fakeness with the righteousness, people give gifts like candles, candle sticks, door hangings, lanterns, wall hangings, Ganesh statuettes, figurines etc., which are believed to protect the house and increase the wealth.²⁶

Figure 6

Another popular products of the festival times are Shivaji Maharaj²⁷ and the small figurines representing his warriors.²⁸

The potters living in this area love and respect their job a lot. They even wish that the next generations will learn, improve and maintain this craft. But they complain about the insensibility of the authorities and the lack of their support. According to them Mumbai arose “out of nothing”, exactly like Dharavi and Kumbharwada. Their devoted work-style, will of passing their job on the next generations and the interest the consumers keep showing in clay products, keep the pottery in this area alive.

According to Kumbharwada potters in Dharavi all sectors are interlocked with each other and one cannot exist without the other one. They assert that the targets of the organizations established in the last years and city planners, working for the rehabilitation of Dharavi, are irrational. The potters living in Dharavi, whose number is around 1200, argue that the authorities, who did not support Dharavi residents till now, shall allow the system keep going and leave the area’s destiny again to Dharavi residents. It is again the Dharavi local people that know their sector, the process and the solutions. Though it is not easy to estimate the lifespan of each craft in Dharavi. The new generation for instance is studying, gets trained on different subjects and does not want to live in these slums, where workshops and homes melt in each other; all family members live in tiny houses together and no social comfort exists. Thus merely a minority

²⁵ <http://festivals.iloveindia.com/navratri/> Date of Access: 03 June 2012

²⁶ <http://www.diwalifestival.org/> Date of Access: 03 June 2012

²⁷ (1627-1680) A Mughal emporor, who raised a strong army and navy, used gureilla warfare tactics and gave equal treatment to the people from all religions and castes. <http://hinduhistory.blogspot.com/2008/02/chatrapati-shivaji-maharaj.html>, Date of Access: 03 June 2012

²⁸ KADAMBARI, Khaire-Ghate (2010), Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive, The Punekar, India,

<http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/> Date of Access: 03 June 2012

(usually the head of household and his wife) sustain the pottery tradition. Although the potters, preserving their old traditions, have to live in a boxy room 3-6 people and in the same house 5-10 people together do not want to move from their workshop-houses. In that the house rents and deposits in the city are quite high, in addition to that, the transportation costs to reach their work place they have to overcome will unsettle their already tight budget. Furthermore, the existing pottery substructure in Kumbharwada and the workshops working in cooperation with each other enable the local community to work more productive. Thus, most potters want to separate their houses from their workshops, but the conditions are unsuitable.²⁹ Since the industrial revolution, in order to keep the dirt of workshops and work environment away from the houses and prevent the harmful effects, one separates the houses from the workshops all over the world with sharp borders. Obviously this new life style affected particularly the people working in the craft sector. However, the fact in Dharavi is vice versa. The houses and workshops here, especially in Kumbharwada, are in such a dense connection that one can feel the existence of the craft they rely on, in every corner of their houses (Figure 7-8).

Their tiny houses (around 20-40 m², sometimes one, sometimes two-roomed, some with a very narrow roof space), covered with piles of clay, unfired drying products, fired pots, remind of a busy factory. Thus every corner of their houses become functional and is utilized for the sake of their occupation. Another interesting feature of their houses is the double entrance: one opens into a small backyard (production area), and the other into a neighborhood square, where people fire their pots in common kilns. The common areas of the neighborhood are full of pottery products as well. And the smoke billowing from their common kilns during the firing process emphasizes its dominance in this area and points Kumbharwada's location out (Figure 9-12).

Figure 7

Figure 8

RESULT

In conclusion, due to the geographical and economical features of the area today's Dharavi-Kumbharwada pottery stands out amongst the other similar pottery centers. Kumbharwada

²⁹ http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's_Tale_Potter's_Tale,
Date of Access: 03 June 2012

pottery comes into prominence rather with the unsuitability of the production and life conditions than the shapes or production techniques of the items produced in this district.

By the social togetherness and religious ceremonies of the communities that keep living in a more traditional way, pots are in any time of their lives both spiritually and functionally essence. And the Dharavi-Kumbharwada potters perform a production that responds the needs. However, the strong and mutual relationship between the community and the manufacturer, who produces according to the needs of that community, is being ignored –due to today’s economic comprehension and town-planning-. As by the other sectors in Dharavi, the production of Kumbharwada Potters’ Colony is not complying the standards as well, but their pot making activities possess an undeniable importance and turnover. Thus the solution herein should be to deploy these people in places where they will be able to carry on their business that is integrated into their lives, rather than housing them in new, standard homes.

9

10

11

12

Figure 9, Figure 10, Figure 11, Figure 12

REFERENCES

- COOPER, I. and GILLOW, J.** (1996), *Arts and Crafts of India*, Thames and Hudson Ltd., London.
- ENGVIST, J. H. and LANTZ, M.**, Ed. (2009), *Dharavi Documenting Informalities*, The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation, New Delhi.
- JACOBSON, Mark** (May 2007), *Shadow Town: Dharavi*, National Geographic, Volume 73, 114-127
- RANJAN A. ve RANJAN M.P.** (2007), *Crafts of India / Handmade in India*, Council of Handicraft Development Cooperations, New Delhi.
- SHARMA, Kaplana** (2000), *Rediscovering Dharavi*, Penguin Books, New Delhi.
- SWARUP, Shanti** (1968), *5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan*, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. Mumbai.
- YUKSEK, Ozcan** (August 2009), *Gem Route Indian Treasure*, ATLAS-Monthly Geography and Discovery Magazine, Volume 197, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 96.

INTERNET REFERENCES

- Anonymous, <http://festivals.iloveindia.com/navratri/> (date of Access: 03 June 2012)
- Anonymous, <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html> (date of Access: 03 June 2012)
- COLUMBIA-J. J. DESIGN STUDIO, *Kumbharwada*, 2009, (date of Access: 03 June 2012) http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Kumbharwada
- KADAMBARI, Khaire-Ghate (2010), "Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive", *The Punekar, India*, (date of Access: 03 June 2012), <http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/>
- KRVIA, *Potter's Tale*, 31 December 2008, (date of Access: 03 June 2012), http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's_Tale
- NAIR, Rajen, 10 February 2008, *The Plight of Dharavi Potters*, <http://desicritics.org/2008/02/10/032109.php> (date of access: 03 June 2012)
- SCFI, 2012, www.diwalifestival.org/ (date of Access: 03 June 2012)
- SRIVASTAVA, R. and ECHANOVE, M., "The 21st Century Indian City Conference: Working Towards Being Slum Free?" University of California, Berkeley – 27-28 April 2012, <http://www.airoots.org> (date of access: 03 June 2012)
- THOMPSON, Harvey, *The Reality of Life in Mumbai's Dharavi*, 13 June 2009, ICFI (International Committee of the Fourth International). <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml> (date of access: 03 June 2012)
- TIRANI, Neha, "The SRA is Further Slumming the City", *Sunday Times of India*, 12 December 2010, <http://dharavi.org> (Date of access: 03 June 2012)
- Urban Planet, *Life in a Slum*, BBC News, 2007, (date of access: 03 June 2012), http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_5.stm